

A KISKUNSÁG ÉS A NAGYKUNSÁG TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE A 13–15. SZÁZADBAN

Két néprajzi-történeti tájunk, a Kiskunság és a Nagykunság elnevezésében is őrzi a 13. század közepén Magyarországra költöző kunok emlékét. Az Alföld középső és déli részeire telepített kunok eredetileg jóval nagyobb területet birtokoltak, mint a máig fennmaradt két tájegység. Szállásvidékeiket a beköltözéskor IV. Béla király jelölte ki, de ennek írásba foglalására csak IV. László 1279. augusztus 10-én kelt oklevelében, az ún. kun törvényben került sor.

„És mivel a kunok bőséges sokasága bőséges földterületet kívánt, úgy határoztunk, hogy azok, akik nemzetségükkel a Duna és a Tisza vagy a Körös folyó mellett, vagy a Maros és a Körös folyók között vagy ugyanannak a folyónak mindkét partján, vagy a Temes és a Maros folyók között vagy ezek környékén telepedtek le és nem másutt, hanem ugyanazon folyók mellett vagy helyeken vagy földeken, amelyek felett eredetileg minden nemzetséget a maga sátraival Béla király úr, a mi nagyatyánk, Magyarország nemes emlékezetű, dicső királya telepített le: most is ott szálljanak meg és telepedjenek le az előbb említett módon, úgy, mint országunk nemesei.”¹

Láthatjuk, hogy az oklevél a folyók szerint jelöli ki a kunok lakhelyeit, majd a következő cikkelyekben birtokjogi szempontok szerint pontosítja ezeket. A kunok királyi birtokokon vagy királyi rendelkezés alá eső földeken – így örökös nélkül meghalt nemesek földjein – telepedhettek meg, de egyházi és monostori birtokokra nem települhettek. Szállásföldjeiket a kun nemzetségek maguk oszthatták fel egymás között.

Kézai Simon krónikájának egy megjegyzéséből megtudjuk, hogy IV. Béla király és fia, a későbbi V. István eredeti terve az volt, hogy a kunokat széttelepítse az egyes vármegyékbe, végül is azonban nem ezt tették, így a kun nemzetségek a megyék joghatóságán kívüli, saját szállásterületet kaptak.² A megyék szerinti széttelepítés az a módszer lett volna, amit korábban a besenyők letelepítésénél is alkalmaztak és ahogy első beköltözésükkor, 1239-ben a kunokat is próbálták szétosztani az országban. A tényleges második telepítési módra az adott lehetőséget, hogy az Alföldön hatalmas területek néptelenedtek el a tatárjárás alatt, így a kun nemzetségek többé-kevésbé összefüggő területeket kaphattak, amelyek egyúttal azt is elárulják, hogy az Árpád-kor végén hol voltak nagy kiterjedésű királyi birtokok.

Az írott forrásokban az Alföldnek ezek a vidékei a 14. század végéig csaknem teljesen fehér foltot jelentenek. A forráshiány oka részben a tatárjárás kori pusztítás, részben pedig az, hogy a kun nemzetségek területei hosszú időre kiestek az

1 Gyárfás 1870–1885. II. 439–440; Szilágyi 1962. 85.

2 Kézai 1999. 119.

okleveles gyakorlatból, miután belső jogi ügyeiket nem a királyi kancellárián és a hiteleshelyeken keresztül intézték. Az oklevélhiány ellenére nem állíthatjuk, hogy a kunok olyan területet kaptak, amely korábban is lakatlan vagy ritkán lakott lett volna. Főként a régészeti topográfiai kutatások eredményei alapján mondhatjuk, hogy a tatárjárás előtt ezeken a vidékeken is ugyanolyan sűrű faluhálózat volt, mint az ország más részein.³

Az 1279. évi oklevél két helyen is szól arról, hogy a kunoknak hét nemzetségük van, s ezeket a kalocsai, a váradi, az egri, a csanádi és a váci egyházmegyékbe telepítik le. Egyes nemzetségek nevét és lakhelyét a forrásadatok segítségével sikerült azonosítani. A Duna–Tisza közti homokhátságon szállt meg a Csertán és az Iluncsuk nemzetség.⁴ A Tisza és a Körös között, a későbbi Nagykunságban telepedett meg az Olás nemzetség.⁵ A Marostól délre, a Harangod (mai Aranka) folyócska mellett volt a Kór vagy Kól nemzetség szálláshelye. A Maros és a Temes folyók között említik 1266-ban a Borcsól nemzetséget.⁶ A számba vehető kun szállásvidékek közül a Körös és Maros között megszálló nemzetségre nincs írott adat, az itt élő kunok valószínűleg a hód-tavi csata (1282) után vonultak ki az országból. Miután az egyes magyarországi nemzetségevek a kelet-európai steppe 11–13. századi törzsneveivel azonosíthatók, kézenfekvő, hogy az 1279-es kun törvény nemzetségei (*generatio, genus*) alatt olyan nagy társadalmi egységeket kell értenünk, amelyeket a menekülő törzsek töredékeiből szerveztek újjá. A fentiekben említett öt magyarországi kun nemzetségnévén kívül még több régi keleti kun-kipcsak törzs- vagy nemzetségnév is kimutatható kunsági helynevekben és személynevekben: Bajandur, Barak, Dzsalajir, Kongrolu, Köncsög, Kulan, Tokszaba, Teke, s ez arra utal, hogy a kelet-európai kun társadalom más törzseinek töredékeivel is számolnunk kell.⁷ A hétből hiányzó két nemzetségnevet talán ezek között kereshetjük.

A kunok szállásterületének nagysága a 13. században, 1282 előtt 11.000 km²-re, az Árpád-kori Magyarország lakott területének 5%-ára becsülhető. A végleg hazánkban maradt kunok a 13–14. század fordulóján mintegy 8.100 km²-t népesítettek be, nem számítva a közbeekelt magyar birtokokat. A 13. századi kun szállásterület súlypontja a Duna–Tisza közén volt, a Homokhátságon mintegy 5.800 km²-t birtokoltak kunok. Természeti adottságok szempontjából ez nem a legkedvezőbb vidék volt, vízjárta laposokkal, semlyékekkel váltakozó száraz homokhátak jellemezték, a két nagy folyó, a Duna és a Tisza part menti sávja kimaradt belőle.⁸

Régészeti adataink szerint ezen a vidéken, a Dél-Kiskunságon voltak a legjelentősebb vezéri szállások. Ezekre a szálláshelyekre a steppei viseletben és fegyverzettel, lóval-lószerszámmal eltemetett előkelők pogány rítusú sírjaiból tudunk következtetni. Kiskunhalas környékén, a Csertán nemzetség szállásterületén ilyen

3 Pálóczi Horváth 1974. 246–248.

4 Györffy 1953. 249–250; Györffy 1963–1998. III. 528, 530–531.

5 Györffy 1953. 249, 273; Györffy 1963–1998. III. 528, 531.

6 Györffy 1953. 248–249; Györffy 1963–1998. III. 528, 530–531.

7 Pálóczi Horváth 2009. 223; Mándoky Kongur 1993. 117–120, 145–148; Baski 2007. 110–117, 248–249, 260, 265, 272, 276, 284–285.

8 Pálóczi Horváth 2014b. 160–161.

vezéri szállás volt többek között Csengelén, Kiskunmajsa–Kígyópusztán, Csólyospálos–Csólyospusztán, Balotaszálláson.⁹ A Kiskunság északi részén, Szentkirály határában, Felsőszentkirályon is előkerült egy vezéri sír, alig néhány km-re attól a Nagykőrös és Kocsér határában fekvő Arbutz-tótól, amely Arbutz kun főúr nevét tartotta fenn.¹⁰ (Arbutz IV. László király rokona és egyik gyilkosa volt.) A IV. László királyt megölő másik kun főembernek, Törtelnek szintén ezen a vidéken lehetett a szállása a nevét megőrző község nevéből ítélve. A 13. században név szerint említett kun főurak közül Zeyhanus/Szejhán vezér lakhelye a Tisza mellett, Csanád vagy Bodrog megyében volt.¹¹ A Duna–Tisza közti kun szállásterület jelentőségét érzékelteti, hogy ezen a vidéken országos főútvonalak haladtak át, így az Al-Duna és Bulgária felé is erre vezetett az egyik fontos út.

Nagykunsági vezéri szálláshelyekre is van néhány régészeti adatunk. 1966-ban Kunszentmárton–Jaksorban, a Jaksorparti tanyák v.m. közelében, a Jaksor-ér partján földmunkánál találtak egy kun lovassírt, amelyben a lószerszámon kívül egy kétélű kard volt, ez a belevéssett címer alapján magyar királyi ajándék lehetett.¹² 1969-ben Tiszaföldvár határában, a régi Homokszállás területén keleti típusú lószerszámmal került napvilágra egy vezéri sír, amelynek a rangját egy ezüstszalakból fonott vastag nyaklánc jelezte, ennek a rendkívül ritka ékszernek a pontos mását egy dél-ukrajnai kun fejedelmi sírban tárták fel.¹³ Az 1282. évi hód-tavi csata előtt még a Körös–Tisza–Maros közén tartózkodó kun nemzetség egyik előkelő tagja lehetett az a fiatal kun nő, akit a mai Medgyesegyháza határában, Nagykamarás–Bánkúton temettek el, sírjában a lószerszámon kívül egy Észak-Kínából származó bronztükrő volt, melyet jegyajándékként kaphatott még előző hazájában.¹⁴

A 13. század végén a kun társadalom életében jelentős változás következett be. Az előkelő réteg kénytelen volt egyre inkább betagoledni a magyar társadalomba, ezt az is jelzi, hogy nomád jellegű, pogány temetkezései is megszűntek. A régi törzsi-nemzetségi arisztokráciából származó egy-egy jelentős családnak egy ideig még sikerült megtartani pozícióját, erre az Anjou-kor háborúiban való részvétel is némi lehetőséget biztosított, ami vagyonosodásuknak is kedvezett. A 14. század folyamán még őket látjuk az egyes nemzetségek élén, közülük többen országos nemességre tesznek szert, nemesi magánbirtokokat próbálnak kialakítani, részben a nemzetségi szállásokból, részben új királyi adományok vagy vásárlások révén. A feudális úrrá váló kun főemberek legkiemelkedőbb alakja a Kiskunságban a 14. század közepén Köncsög ispán, a Csertán nemzetség kapitánya, akinek családi központja, Köncsögszállás Kecskemét közelében volt, majd Halas mezővárosba helyezte át szállását, 1366-ban már ott lakott.¹⁵ Köncsög rangját és társadalmi helyzetét jól jelképezi, hogy a nemzetség totemisztikus jelvényét,

9 Horváth 2001; Pálóczi Horváth 2014a. 90–91.

10 Pálóczi Horváth 1972.

11 Györffy 1963–1998. I. 729, 869.

12 Selmeczi 1973. 106–107; Pálóczi Horváth 1994. 113–115.

13 Selmeczi 1973. 107–109; Pálóczi Horváth 1994. 122–123.

14 Banner 1931; Fodor 1972; Pálóczi Horváth 1994. 115–118.

15 Györffy 1963–1998. III. 530; Hatházi 2000. 185.

a csukát választotta lovagi címerének a kelebiai kincsben megmaradt aranyozott ezüstlemez ábrázolása szerint.¹⁶ Bár a 15. század elején Halas lett a központja a Csertán nemzetségbeli kunok autonóm szervezetének, a széknek, Köncsög le-
származottainak a birtokszervezetet nem sikerült megtartania, Zsigmond király Halast is visszavette tőlük. A kunok kiszorultak a Bodrog megye déli részein levő szállásaikról is.¹⁷

A kun székek a megyei szervezettől független, közigazgatási és bíraskodási célból létrejött autonóm területi szervezetek voltak, Györffy György feltételezése szerint egy-egy nemzetség szállásterülete alakult át területi szervezetté.¹⁸ A székrendszer Zsigmond király uralkodása alatt, a 15. század elején épült ki, feltehetően a szász és székely székek mintájára. A kifejezés a bírói székre utal, de feladatköre annál szélesebb volt, a székek az igazságszolgáltatáson kívül a királynak fizetendő adók beszedését is intézték. Halas-szék működéséről egy 1456-ban kiadott oklevél tájékoztat.¹⁹ A szálláskapitányok és az ún. rurális kunok évente egy-egy kapitányt választanak maguk közül, a földműves kunok ezen kívül még egy 12 esküdtből álló ellenőrző testületet. A választott tisztségviselők hivatali idejük alatt adómentességet élveznek, ők szedik be az adókat és járandóságokat a király, valamint a kunok ispánja számára. A közkunok feletti bíraskodást saját szálláskapitányaik gyakorolják, fellebbezni a székkapitányokhoz és az esküdtekhez lehet bírság terhe nélkül.

Úgy tűnik, a nemzetségi szállásterület csak keretét adhatta a később ott létrejött széknek, s a székeknek inkább birtokszervezeti előzményeik vannak, mint például Halas-szék, Kolbáz-szék és Hantos-szék esetében. Egyes székeknel nem is mutatható ki nemzetségi előzmény, így a Duna–Tisza közén Kecskemét-szék és Kara-szék esetében sem. Kecskemét-szék a Kecskemét környékén lakó királynéi kunok bírói széke volt, központja a magyar mezőváros lett. Széki autonómia itt nem jött létre, ugyanis az ítélezést nem kun kapitányok és esküdtek intézték, hanem ispánok és magyar birtokosok. Kara-szék pedig tulajdonképpen egy 15. századi kun kapitányi család magánbirtoka volt, később Mizse-szék néven szerepel.²⁰

A kunok nagyállattartó gazdálkodása miatt a Duna–Tisza közti Homokhátság egyre intenzívebbé vált a legelőhasználat, ami erózióhoz vezetett és elindította a futóhomok mozgását.²¹ A vidék déli részét 1456–1457-ben pestisjárvány és éhínség sújtotta, a demográfiai csapás következtében Szeged környékén több kun szállás elnéptelenedett.²² Szeged királyi város a 15. század második felében a kunok rovására terjeszkedett: 1462-ben legeltetési jogot szerzett az elnéptelenedett Asszonyszállására és más kun pusztákra, 1473-ban a szomszédos kun szállások összes földjeire, ami ellen a Halas-székhez tartozó kunok kapitányai hiába

16 V. Székely 1999.

17 Hatházi 2000. 188–190.

18 Györffy 1953. 272–275.

19 Gyárfás 1870–1885. III. 632–633.

20 Györffy 1963–1998. III. 531–532.

21 Sümegi 2001. 315–317.

22 Gyárfás 1870–1885. III. 644, 675–678.

tiltakoztak. Az említett okok együttesen vezettek oda, hogy a kunok addigi legnagyobb kiterjedésű szállásterületén még a török hadjáratok előtt jelentősen megritkult a településhálózat.²³ A népesség regenerálódását nagymértékben hátráltatta, hogy a török hadsereg 1526-ban és 1541-ben erre vonult keresztül Budáról Szeged felé, pusztítva, felégetve a vidék falvait. Egyes vélemények szerint ez a magyarázata a 16. század második felében elterjedt Kiskunság elnevezésnek, szemben az ekkor már több szállást és nagyobb népességet magába foglaló Nagykunsággal.

A Nagykunság a Közép-Tisza-vidék tiszántúli részén terül el Abádszalók térségétől a Hortobágy-Berettyó csatornáig és a Körös folyóig. Nyugati és északnyugati része az árvízmentes Szolnoki-löszhátságon fekszik, a Tisza-parttól távolabb. Keleti és délkeleti része mélyen fekvő terület, a Hortobágy folyó és a Berettyó völgye határolja, egykor a Nagy-Sárréttel összefüggő mocsárvilág volt. A középkorban délen, a Körös folyó bal partján Kunszentmártonon kívül is voltak kun települések (Öcsöd, Bábocka).

Az ármentesítés előtt a Nagykunságnak csaknem kétharmad része állandóan vagy időszakosan vízjárta terület volt. A tiszai árvizek Abádszalók és Tiszabura között a Mirhó-fokon át léptek ki a folyó medréből, a Gyolcs-mocsáron és a Kakat-éren keresztül vonultak le a Nagy-Sárrét felé, menet közben szétterülve a nagykunsági lapályon, s a Mirhó-toroknál érték el a Berettyót. Az árvizek lefutásának egy másik iránya a Hortobágy folyó völgye volt. A mocsárvilágban kisebb erek szövevényes hálózata vezette el a vizet. Amikor a Berettyó áradása előbb kezdődött, mint a Tiszáé, ebben a vízrendszerben visszafelé folyt a víz.²⁴

A 13–14. században a Nagykunság kunok lakta területe 1300 km²-re becsülhető. Nagy Lajos király egy 1344. évi okleveléből következtethetünk arra, hogy ez a vidék az Olás nemzetség szállásterülete volt.²⁵ Itt is kimutatható az a gazdag nemzetségfői réteg, amelyik a 14. században még jelentős birtokokkal rendelkezett. A 14. század végi oklevelek szerint az egymással rokon csunegyházi és waychunype-i nemes kunok birtokához legalább 12 szállás tartozott, központi szálláshelyük egy Árpád-kori templomos faluhelyen, Szenttamáson volt (ma pusztja Törökszentmiklós határában).²⁶ Birtokaik között sorolták fel Kolbázsállást is, amely a 15. században megalakuló Kolbáz-szék központja lett. Kolbázsállás névadója az a Kolbáz nevű előkelő kun volt, aki testvérelével, Aboskával együtt a 14. század első harmadában élt, negyed- és ötödízigleni leszármazottaik a 15. század közepén még nyilvántartották örökölt birtokaikat.²⁷

A megfelelő gazdasági erővel rendelkező kunok jelentős összegeket költöttek birtokszerzésre. 1352-ben a hatházi Szibes kun fiai, Balázs, János és Miklós 200 forintért megvették Kenderes, más néven Kéregyház falut Bói István fia Miklóstól; I. Lajos király felvette őket az országos nemesek sorába birtokukkal együtt. A Bói nemesek később megtámadták az adásvételt és visszakövetelték birtokukat, amit fél évszázados pereskedés után 1405-ben vissza is kaptak, miután kifizették a

23 Hatházi 2000. 249–251.

24 Tóth 1986. 24–28.

25 Györffy 1953. 273; Györffy 1963–1998. III. 531.

26 Pálóczi Horváth 1974. 252–254.

27 Györffy 1963–1998. III. 531.

visszaváltás díját. Az egri káptalan ez alkalomból készült hivatalos felmérése szerint a birtok 32 ekealja nagyságú volt, három részből állt, mindegyik kun birtokos udvarházat épített a saját birtokrészén. Szintén a kunok emelhettek Kenderes Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt, téglából épült templomát és a plébános kúriáját. A jelentésből egy jól működő, korszerű gazdaság képe bontakozik ki szántókkal, legelőkkel, kaszálókkal, halászó helyekkel, nádasokkal. A kun birtokosok kun jobbágyokat is telepítettek Kenderesre, akik helyben maradtak a perlezárulta után is.²⁸

A Marjalaki kun nemesek 1377-ben a Körös folyó melletti Szentandrás (Békésszentandrás) mint üres és lakosok nélküli birtokot szereztek meg királyi adományozással, megtartani azonban nem tudták, mivel az eredeti birtokos uzvászariak oklevelekkel tudták igazolni birtokjogukat.²⁹

A 14. század végén Nagypó szálláskapitányának, Jánosnak sikerült királynői engedéllyel feudális magánbirtokká alakítania saját szállását, ahova jobbágyokat telepített.³⁰

1397-ben kolbázzsallási kunok – Pál fia András, Miklós fia János és rokonaik – 440 forintért megvették Derzsi Demetertől és fiától a néptelen Kakatot, más néven Hegyesegyháza (a mai Kunhegyes) birtok fele részét minden tartozékával, így a Kétkázmérfoka, Sebesér és Kárászos halászhelyekkel. 1401-ben ugyanezek a kunok 210 forintért másik birtokrészt is megszereztek Kakaton, s a Derzsi nemesekkel folyt későbbi pereskedésük ellenére sikerült megtartaniuk szerzeményüket.³¹ Szintén kolbázzsallási kunok népesítették be az Árpád-kor végi nagy kiterjedésű Kakat birtok másik részét is a Kakat folyó mellett, az Árpád-kori Zakegyház földjeit, új településük először az Újszállás nevet viselte, végül a Kakatszallás elnevezés rögzült.³²

Karcagújszállás névadója valószínűleg az a Karcag nevű kun volt, aki a 14. század közepe táján élt, unokái János és Tamás ugyanis 1400-ban Szentfábián-sebestyénszállás és Bortohma szállás kapitányai voltak, és zálogbirtokként megszerezték egy bői nemes hegyesbori birtokrészét. 1406-ban más hegyesbori birtokosoktól is birtokrészeket szereztek zálogba.³³

A Kolbáz-széki kunok nemcsak vásárlással, hanem a szomszédos lakatlan földek szabad foglалásával is terjeszkedtek. A 16. század elején a karcagújszállási kunok egész sor környező pusztát elfoglaltak és használtak, így Magyartelek, Törökbor, Töröknepe, Újtelek, Hatház, Boregyház, Tatártelek, Kápolnatelek és Péntektelek pusztákat, amelyekre ugyan a nagyváradi püspökség is igényt tartott, ezek később mégis Karcag határába olvadtak.³⁴ A Karcag határának keleti részén fekvő Szentágota pusztát az asszonyszállási és karcagújszállási kunokon

28 Gyárfás 1870–1885. III. 540–548.

29 Benedek 2000. 23–24; Benedek 2001. 11–16.

30 Györfly Gy. 1953. 268–269; Mályusz–Borsa 1951–2001. I. 2569. sz. 280; Benedek 1991. 322–323;

31 Gyárfás 1870–1885. III. 527–528, 538; Benedek 1996. 331–333; Benedek 1997. 275–276.

32 Gyárfás 1870–1885. III. 548–549, 754–756.

33 Mályusz–Borsa 1951–2001. II/1. 567. sz. 68; Benedek 1990. 252–253; Benedek–Zádorné Zsoldos 1998. 41; Benedek 1999. 248–249.

34 Gyárfás 1870–1885. III. 732.

kívül a szomszédos Ladány (Püspökladány) jobbágyai is használták. A határvitát 1506-ban úgy intézték el, hogy a pusztát kettéosztották a Hortobágy vizén való halászzattal együtt. Néhány évvel később azonban az asszony szállási kunok és a nádudvari nemesek között van vita ugyancsak Szentágota pusztá használatáról.³⁵

A Kolbáz-széki kunok birtokszerzései és terjeszkedései sikeres gazdálkodásra vallanak. Nemcsak legelőterületeiket igyekeztek növelni, hanem szántóföldeket, kaszálókat és halászhelyeket is szereztek. A 15–16. században a kun településen már összetett gazdálkodást folytattak, de a gazdaság szerkezetében a történeti források és a régészeti adatok szerint egyaránt mindig is nagy volt a súlya az állattartásnak. A 15. század folyamán elszaporodó hatalmaskodások – mind a magyar nemesi birtokosok, mind a kunok részéről – igen gyakran irányultak a szomszédos kaszálókra, széna és legelésző szarvasmarhák eltulajdonítására, vitatható parcellák elbirtoklására, e mögött a jelenség mögött az állattállomány megnövekedése okozta relatív takarmányhiányt, végső soron a piacra való szarvasmarha-tenyésztést sejtethetjük.

A Nagykunságban arra is több példa van, hogy a tilalom ellenére egyházi birtokokon is megszálltak a kunok. A Berettyó mentén az egri püspökségnek Szent László korától jelentős birtokai voltak. Ezek közül Póhamara a tatárjárás után is lakott falu, a 14. század végétől azonban már kun szállásként tartják nyilván.³⁶ Túrkeve a 16. század végéig az egri püspökség birtoka, de a szomszédos elnéptelenedő szállásokról egyre több kun család költözik be. A tizenöt éves háború alatt több nagykunsági településhez hasonlóan Túrkeve is elpusztult, 1620 körül települt újra, és főként kunokkal népesült be, akik elsősorban a környékbeli, végleg elpusztult községek (így például Móric) lakosságából kerültek ki. A betelepülő kunok ragaszkodtak jogállásukhoz, és így Túrkevét a kun székszervezethez sorolták, a döntést 1630-ban az eperjesi törvénynapokon hozták meg. 1634-ben az egri püspök kérte a nádortól Túrkeve visszaadását, de nem helyezték vissza földesúri jogaiba.³⁷

A garamszentbenedeki apátság Pelő nevű birtokának egyik részét, Tenyőt a 14. század végén a csunegyházi kunok vették bérbe, ott laktak és gazdálkodtak még a 15. század közepén is, az apátság tisztartója hiába tiltakozott ez ellen. 1442-ben Csirke György nevű kun kapitányt kötelezték a bérbeadási oklevél bemutatására.³⁸ Más oklevelekből kiderül, hogy a Tenyőt birtokló kunok a már említett Kolbáz kun főúr leszármazottainak rokonai voltak. Pelő birtok másik felét, Kengyelt a kunok 1430 körül egyszerűen elfoglalták, és ott szállást létesítettek (Kengyelszállás).³⁹

A nagykunsági Kolbáz-szék Halas-székhez hasonló autonóm módon működött. Mátyás király 1461-ben régi kiváltságaira hivatkozva engedélyezte, hogy

35 Gyárfás 1870–1885. III. 722–725, 749–753.

36 Gyárfás 1870–1885. III. 525–526, 562–563; Benedek 1999. 243–244, 250–251.

37 Gyárfás 1870–1885. IV. 201, 206–209, 218, 240; Dankó–Györffy–Veress 1956. 12–13; Cseh–Szabó 1989. 785.

38 Gyárfás 1870–1885. III. 614–615.

39 Csánki 1890–1913. I. 670; Györffy L. 1956. 56; Benedek–Zádorné Zsoldos 1998. 92; Benedek 1999. 254–256.

officiálisaikat és bíráikat maguk közül szabadon választhassák. 1467-ben a király a Kolbáz-széki kunokat kivette minden más egyházi vagy világi bírászkodás alól, az igazságszolgáltatásnak első fokon a szék választott bírái előtt kellett történnie, a fellebbviteli ügyek kerültek a királyi törvényszék elé. 1492-ben II. Ulászló király megerősítette a Kolbáz-széki kunok kiváltságait azzal, hogy a székben lakó kapitányok közül szabadon választhatnak kapitányt, s a köztük lakó magyar és szláv (rác) jobbágyok adóikat ne a megyéhez, hanem a királyi kunokhoz fizessék. Kolbáz-szék a török hódoltság alatt is mindvégig működött, egészen a jászkun Hármaskerület megalakulásáig.⁴⁰

A komplex gazdálkodásra áttérés elhúzódó folyamat volt, a helyi adottságoktól – természeti tényezők, birtokszerkezet, piaci viszonyok – is függött, hogy hogyan valósul meg. A 14–15. században a földművelés egyre nagyobb súlyt kapott a kunok gazdálkodásában, ezt a folyamatot jelzik a jobbágy telepítések és a kun szolgaréteg szökése a szomszédos magyar birtokokra. A magyar korona 1453. évi jövedelem kimutatása szerint a kunok és a jászok a következő terményekkel adóztak a királynak: búza, zab, árpa, borsó, lencse, köles. Ezenkívül évente négy szép lovat vittek a királynak.⁴¹ A 16. századi összeírásokban ezt a listát a rozs, a len és a kender egészíti ki. A Kolbáz-széki kunok az 1500-as évek végén az egrri várnak a gabonaféléken (búza, árpa, rozs) kívül 12 vágómarhával, sajttal, túróval, vajjal adóztak.

Szerémi György Magyarország romlásáról c. művében valószínűleg túlzó számokat ad meg, amikor az 1530-as évek végén a tiszántúli kunoknál tartott számvevői vizsgálat kapcsán írja, hogy a kunok „azelőtt minden évben beszolgáltattak a királyi felség konyhájára ezer ökröt, továbbá tízezer mérő búzát, hatvan pint borsót, vajból, sajtból kétezret... a királyi felség udvarának élelmezésére” – a Nagykunság terményeinek gazdagságát azonban ezek a túlbecsült adatok is jól érzékeltetik.⁴²

---

40 Gyárfás 1870–1885. III. 642–644, 705–706.

41 Gyárfás 1870–1885. III. 629.

42 Szerémi 1979. 308.

Irodalom

BANNER János

1931 A bánkúti lovassír. *Dolgozatok* 7. 187–204.

BASKI Imre

2007 *Csagircsa. Török és magyar névtani tanulmányok 1981–2006*. Kunszövetség, Karcag.

BENEDEK Gyula

1990 Külső-Szolnok megyei oklevelek a XV. századból. *Zounuk. A Jász-Nagykun Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 5. 249–290.

BENEDEK Gyula

1991 Oklevelek Külső-Szolnok vármegye XIV. századi történetéből. *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 6. 283–329.

BENEDEK Gyula

1996 Oklevelek Jász-Nagykun-Szolnok megye volt hevesi részeinek 14. századi történetéből (1301–1400). *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 11. 279–342.

BENEDEK Gyula

1997 Oklevelek Jász-Nagykun-Szolnok megye volt hevesi részeinek 15. századi történetéből. *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 12. Szolnok. 269–351.

BENEDEK Gyula

1999 Oklevelek Jász-Nagykun-Szolnok megye történetéből 1326–1524. *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 14. 229–294.

BENEDEK Gyula

2000 *Mezőtúri oklevelek 1219–1526*. Documentatio Historica III. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok.

BENEDEK Gyula

2001 *Öcsöd nagyközség oklevelei és fontosabb iratai 1297–1738*. Documentatio Historica VI. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok.

BENEDEK Gyula – ZÁDORNÉ ZSOLDOS Mária

1998 *Jász-Nagykun-Szolnok megyei oklevelek 1075–1526*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 3. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok.

CsÁNKI Dezső

1890–1913 *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. Budapest.

CSEH Géza – SZABÓ László

1989 Túrkeve. In: BOTKA János (szerk.): *Adatok Szolnok megye történetéből*. II. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok. 781–814.

DANKÓ Imre – GYÖRFFY Lajos – VERESS Éva

1956 *Túrkeve története 1945-ig*. Budapest.

FODOR István

1972 Újabb adatok a bánkúti sír értékeléséhez. *Folia Archaeologica* 23. 223–242.

GYÁRFÁS István

1870–1885 *A jász-kúnok története. I–IV.* Szilády Károly, Bakos István, Neuwald Illés, Kecskemét, Szolnok, Budapest.

GYÖRFFY György

1953 A kunok feudalizálódása. In: SZÉKELY György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században.* Budapest. 248–275.

GYÖRFFY György

1963–1998 *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. I–IV.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

GYÖRFFY Lajos

1956 *Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez.* Jászkunsági Füzetek 4. Damjanich János Múzeum, Szolnok.

HATHÁZI Gábor

2000 Halas kun székközpont és magyar mezőváros a középkorban. In: Ö. Kovács József – SZAKÁL Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 1. Tanulmányok Kiskunhalasról a kezdetektől a török kor végéig.* Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas. 169–302.

HORVÁTH Ferenc

2001 *A cseengelei kunok ura és népe.* Archaeolingua, Budapest.

KÉZAI Simon

1999 *A magyarok cselekedetei.* In: ANONYMUS: *A magyarok cselekedetei.* KÉZAI Simon: *A magyarok cselekedetei.* Millenniumi Magyar Történelem. Források. Osiris, Budapest.

MÁLYUSZ Elemér – BORSA Iván (szerk.)

1951–2001 *Zsigmond-kori oklevéltár. (1387–1420). I–VII.* Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1. Magyar Országos Levéltár, Budapest.

MÁNDOKY Kongur István

1993 *A kun nyelv magyarországi emlékei.* Keleti örökségünk 1. Karcag Város Önkormányzata, Karcag.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

1972 A felsőszentkirályi kun sírlelet. *Cumania* 1. 177–204.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

1974 A kunok megtelepedése Magyarországon. *Archaeologiai Értesítő* 101. 244–259.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

1994 *Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában.* Keleti örökségünk 2. Karcag Város Önkormányzata, Karcag.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

2009 Településtörténeti kutatások a középkori kun szállásterületen. In: ROS-TA Szabolcs (szerk.): *„Kun-kép”. A magyarországi kunok hagyatéka. Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére.* Bács-Kiskun Megyei

Önkormányzat Múzeumi Szervezete Kiskun Múzeuma, Kiskunfélegyháza. 217–232.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

2014a A kunok régészeti kutatásának néprajzi-művelődéstörténeti tanulságai. *Ethnographia* 125. 79–114.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

2014b *Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei.* Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae 2. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Régészeti Tanszék, Budapest–Piliscsaba.

SELMECZI László

1973 Adatok és szempontok a kunok régészeti kutatásához Szolnok megyében. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* 1973. 105–115.

SÜMEGI Pál

2001 A Kiskunság a középkorban – geológus szemmel. In: HORVÁTH Ferenc: *A csengelei kunok ura és népe.* Archaeolingua, Budapest. 313–317.

SZERÉMI György

1979 *Magyarország romlásáról.* Ford. ERDÉLYI László, JUHÁSZ László. Bevezetés, jegyzetek SZÉKELY György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

SZILÁGYI Loránd

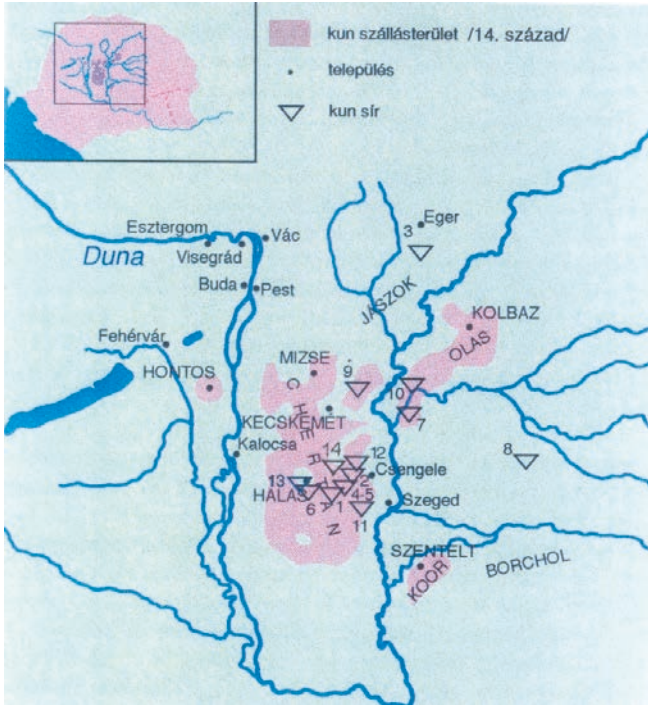
1962 *Árpádkori törvények.* Tankönyvkiadó, Budapest.

TÓTH Albert

1986 A város természeti viszonyai. In: SZABÓ László (szerk.): *Kisújszállás város története I.* Kisújszállás. 7–96.

V. SZÉKELY György

1999 A kelebiai ezüstkincs sisakdíszes lemeze és heraldikai vonatkozásai. In: ROMSICS Imre – WICKER Erika (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1998.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét. 49–58.

1. kép A 13-14. századi kun szállásterület az előkelő réteg pogány sírjainak helyével (Pálóczi Horváth 2014b. nyomán)

2. kép A Csertán nemzetség jelvényét, csukát ábrázoló lovagi sisakdísz a kelebiai kincs egyik ezüstlemezen (a szerző rajza)

3. kép A Nagykunság a 18. század közepén. Mikoviny Sámuel: Mappa Partis Regni Hungariae qua Iazyges Cumani Maiores et Minores continentur. 1731 (részlet).
Hadtörténeti Térképtár BIXa 624.